

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ СПІЛКУВАННЯУ
ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ І ПОРУШЕННЯМ
ІНТЕЛЕКТУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізація 016.01 Логопедія
Олена ПОДПОВІДНА

Науковий керівник:
Наталія ГАВРИЛОВА,
кандидат психологічних наук,
професор кафедри логопедії і
спеціальних методик

Рецензент: **Олена ЧОПК,**
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної
роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ ТА ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ	7
1.1. Історія розвитку проблеми виховання і навчання дітей з розладами спектру аутизму	7
1.2. Особливості мовленнєво-комунікативного розвитку дітей із розладами спектру аутизму та порушеннями інтелекту	17
1.3. Методики формування навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму та порушеннями інтелекту	30
Висновки до першого розділу	40
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАВИЧКИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ ТА ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ	43
2.1. Характеристика методики дослідження навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму та порушенням інтелекту	43
2.2. Аналіз результатів дослідження	52
Висновки до другого розділу	61
РОЗДІЛ III. СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ ТА ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ	63
3.1. Характеристика методика формування навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму та порушенням інтелекту	63
3.2. Процес формування навички спілкування у дошкільників з розладами спектру аутизму та порушенням інтелекту	69
Висновки до третього розділу	79
ВИСНОВКИ	82

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 84

ДОДАТКИ.....94

ВСТУП

Актуальність дослідження: В останні роки спостерігається збільшення кількості дітей з розладами спектру аутизму (надалі РСА). Ще в 2000 роках вважалося, що розповсюдженість цього захворювання відповідає пропорції 5-26 випадків на 10 000 дитячого населення. У 2005 році відзначала зростання кількості дітей із зазначеною проблемою 1 випадок на 250-300 новонароджених. В 2008 році відзначали наявність 1 випадку РСА на 150 дітей. Вважається, що тенденція росту кількості таких дітей збережеться і у подальшому. У зв'язку із цим можливість навчання і соціалізації таких дітей постає досить гострою і актуальною проблемою.

За свідченнями Н. Базими, Т. Скрипник, Д. Шульженко та інших, однією з головних проблем, які гальмують успішність адаптації дітей з РСА до навколишнього середовища є порушення розвитку у них навички спілкування: можлива відсутність у них усного мовлення; нездатність спонукати до розмови і підтримувати її; недостатньо повне розуміння усного мовлення та невербальних засобів комунікації цими дітьми; наявність в мовленні стереотипних висловлювань і інші особливості.

Науковцями різних країн (E.G. Carr, P. Hunt, T. Layton, E. Schopler, L.R. Watson та іншими) накопичений досвід педагогічного впливу з метою формування навичок спілкування у дітей з РСА. І надалі проводиться інтенсивно робота щодо створення нових методів та підходів для подолання зазначеної проблеми.

У вітчизняній спеціальній психології та педагогіці (Н. Гаврилова, О. Гаврилов, О. Константинов, К. Островська та інші) описано клінічний стан дітей з РСА який включає як характеристику особливостей розвитку у них мовлення так і навички спілкування загалом. Описані окремі методи направлені на розвиток у цих дітей мовлення. При цьому специфіка формування навички спілкування у цієї категорії дітей була описана недостатньо повно.

Недостатньо глибоке розроблення проблеми виховання та навчання дітей з РСА, розуміння причин виникнення цього захворювання важливість навчально-корекційної роботи для них, недостатньо повно описані методики подолання порушення навички спілкування дозволили визначити нам актуальність цієї проблеми і сформулювати тему дослідження: “Особливості формування навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму і порушенням інтелекту”.

Мета дослідження: на підставі науково-теоретичного аналізу та за результатами дослідження особливостей навички спілкування у дошкільників з розладами спектру аутизму визначити та охарактеризувати методику проведення логопедичної роботи з метою формування цієї навички та апробувати її на практиці.

Завдання дослідження:

1. Провести науково-теоретичний аналіз проблеми формування навички спілкування у дітей із розладами спектру аутизму.
2. Дослідити та сформулювати порівняльну характеристику навички спілкування у дошкільників із затримкою психічного розвитку та розладом спектру аутизму.
3. Сформулювати методику формування навички спілкування у дошкільників з розладами спектру аутизму та визначити особливості проведення логопедичної роботи з дошкільниками з розладом спектру аутизму за її змістом.

Об’єктом нашого дослідження виступив процес формування навички спілкування у дошкільників з розладом спектру аутизму.

Предмет дослідження особливості формування навички спілкування у дошкільників з розладом спектру аутизму.

Методи дослідження: у ході проведеного дослідження використано наступні групи методів: теоретичні – аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення, порівняння; прикладні: спостереження, тестування, бесіди з батьками й педагогічними працівниками, педагогічний експеримент; статистичні.

Теоретичне значення: охарактеризовано особливості організації та проведення логопедичної роботи в умовах спеціальної групи закладу дошкільної освіти з метою формування у дітей з РСА навички спілкування, визначено спільні та відмінні особливості навички спілкування у дошкільників із затримкою психічного розвитку та розладом спектру аутизму, особливості застосування окремих прийомів, методів та спеціально підібраних вправ і завдань для формування у дошкільників з розладом спектру аутизму засобів вербального і невербального спілкування.

Практичне значення: сформована порівняльна характеристика навички спілкування у дітей із затримкою психічного розвитку та розладом спектру аутизму може бути використана психологами, логопедами та вихователями для розмежування цих двох категорій дітей, описана методика формування навички спілкування при РСА може бути застосована логопедом на першому етапі навчання дошкільників зі складними порушеннями цієї навички.

Місце проведення дослідження: проводилась на базі групи ЗПР дитячого саду КЗ «ДНЗ №194 комбінованого типу» КМР, яку відвідують діти з розладами спектру аутизму і порушенням інтелекту. У експериментальному дослідженні приймало участь 10 дітей віком від 3 років 1 міс. До 4 років 6 місяців.

Апробація дослідження: матеріали дослідження були апробовані у публікації: Подповідна О. Гаврилова Н. Особливості розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму та затримкою психічного розвитку. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О. Гаврилова. Вип. 13. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2022. С. 226-233.

Структура та обсяг дипломної роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел, який містить 100 найменувань і 4 додатки.

ВИСНОВКИ

1. На підставі аналізу наукових джерел було визначено, що проблема формування навички спілкування у дітей з РСА та із ЗПП розглядається як одна із першочергових у зв'язки зі становленням інклюзивних форм навчання.

Визначено, що навичка спілкування у дітей з РСА відстає у своєму розвитку та набуває індивідуальних диспропорційних проявів через слабкість інтеграції інформації сенсо-моторного типу. Тоді, коли при ЗПП виявлено сповільнений темп формування вербальних та невербальних засобів спілкування через відставання у розвитку пізнавальних процесів загалом.

Незважаючи на наявність диференційованих методик формування вербальних та невербальних навичок спілкування у дітей з РСА та при наявності ЗПП проблема залишається недостатньо повно вирішеною. Саме це зумовлює необхідність подальшого пошуку шляхів її подолання.

2. Для дослідження стану розвитку навички спілкування у дітей з РАС та із ЗПП застосовано методику запропоновану Н. Гавриловою, О. Константинов, О. Гавриловим. Відповідно до рекомендацій для вивчення засобів спілкування та характеру взаємодії і взаємосприймання учасників ситуації спілкування застосовували методи: локальної та полімодальної стимуляції, предметної маніпуляції та включали досліджуваних у проблемні ситуації, проводили бесіду з батьками та вихователями груп де навчалися діти. Була також використана система оцінювання, яка дозволила визначити рівень розвитку навички спілкування у досліджуваних дітей та пропорційність сформованої навички.

За результатами дослідження навички спілкування у дошкільників 4-5-ти років з РСА та при ЗПП виявлено вищий рівень її сформованості в останніх.

Визначено, що серед досліджуваних дітей дошкільного віку із ЗПП 40% мали достатній рівень розвитку навички спілкування, а у 60% він був середнім. Тоді коли при РСА у 20% він був середнім, у 40% низький, а у 40% дуже низький рівень розвитку цієї навички.

У всіх досліджуваних виявлено найбільше відставання у розвитку міміко-проксемічних засобів спілкування. Поруч із цим найкраще було сформоване розуміння жестів та найвживаніших у побуті дієслів, які забезпечували особистісні потреби дітей.

Порушення навичці спілкування у дітей з РАС була притаманна вибіркковість і непропорційність розвитку, у частини цих дітей були виявлені в мовленні ехолалії.

3. З урахуванням виявлених особливостей розвитку навички спілкування у дітей з РСА та ЗПР та з урахуванням результатів проведеного аналізу методичних джерел було сформовано методичку формування навички спілкування. Її апробація здійснювалася при проведенні логопедичних занять.

Передбачалося послідовне та поетапне формування навички спілкування у досліджуваних дітей. Зокрема на першому етапі встановлювали із дитиною контакт. Другий етап роботи був спрямованим на вироблення навчального стереотипу. На третьому – встановлювали зоровий контакт із нею, що дозволяло почати формувати навички взаємодії з дорослим. Четвертий етап передбачав формування розуміння перших інструкцій та їх виконання. На п'ятому формували звуконаслідування та словник перших слів, розвивали моленневе дихання, слухове та фонематичне сприймання.

Етап для включення дітей у навчальний процес підбирали з урахуванням актуального рівня розвитку навички спілкування. Було визначено, що в силу наявності у дітей із РСА значних порушень психічного розвитку загалом, процес формування навички спілкування у них відбувається дуже повільно і успіхи були незначні. Отож навчання за охарактеризованою моделлю буде продовжене у подальшому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погорільська Н. І. Соціокультурні основи спеціальної психології. Науковий часопис. Спеціальна психологія 2013 р. с 345-349.
2. Педагогіка/історія розвитку спеціальної освіти. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/46669/pedagogika/istoriya_rozvitku_spetsialnoyi_osviti_spetsialnoyi_pedagogiki_sistemi_naukovih_poglyadiv
3. Гаврилов О.В. Характеристика розумово відсталих осіб як клієнтів соціальної роботи. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-та ім. І. Огієнка.–Кам'янець-Подільський 2009 р. с13-17.
4. Система навчання, виховання та реабілітації дітей з порушеннями розумового розвитку в Україні. Гаврилова Н. С., Гаврилов О. В. Актуальні питання теорії і практики інклюзивного навчання у закладах освіти : монографія / [кол. авт.: Гаврилова Н. С., Миронова С. П., Платаш Л. Б., Романюк С. З. та ін.] ; за заг. ред. Л. Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2020. 572 с.
5. Гаврилова Н.С., Константинів О.В., Гаврилов О.В Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап) Збірник наукових праць. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) 17/2021. Стор 54-75.
6. Борисенко О. М., Музика С. В. Концепції і теорії причин виникнення розладу спектру аутизму. Науковий вісник 1'2016 Львівського державного університету внутрішніх справ.
7. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. – К.: Видавництво “Фенікс”, 2010. – 320 с.
8. Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом (методичні рекомендації) Чернігів 2020. стор 8-10.
9. Островська К., Химко М., Кудрявцева Ю. Особливості абілітації дітей з аутизмом та їх родин / К. Островська, М. Химко, Ю. Кудрявцева. Львів: Тріада плюс. 2007. 44 с.

10. Конституція України. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
11. Конвенція про права людини. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021
12. Конвенція про права сіб з інвалідністю. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
13. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
14. Закон України «Про дошкільну освіту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст.259). [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
15. Закон України «Про загальну середню освіту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 28, ст. 230. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
17. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandupsihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladizagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

19. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні. /за ред. С.П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: «Технодрук», 2021. 352 с.
20. Kanner L. Early infantile autism. *J Pediatrics*. 1944;25(3):211.
22. Asperger H. The “autistic psychopathy” in childhood. *Arch Psychiatr Nervenkr*. 1944;117(1):76–136.
23. Constantino JN, Gruber CP, Davis S, Hayes S, Passanante N, Przybeck T. The factor structure of autistic traits. *J Child Psychol Psychiatry*. 2004;45(4):719–726.
24. Wing L. The spectrum of autistic disorders. *Hospital Medicine*. 2004;65:542– 545.
25. Островська К. Засади комплексної психологопедагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів: Тріада-плюс, 2012. 520 с.
26. Тарасун В. Аутологія: монографія. Київ : МП «Леся», 2014. 580 с.
27. Тарасун В., Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / за наук. ред. В. Тарасун. Київ : Науковий світ, 2004. 103 с.
28. Шульженко Д. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: монографія. Київ, 2009. 385 с
29. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: монографія/ Т. В. Скрипник. К.: Фенікс, 2010. 320 с.
30. Welsh M. C., Pennington B. F., Grossier P. B. A normative-developmental study of executive function / M. C. Welsh, B. F. Pennington, P. B. Grossier // *Developmental Neuropsychology*. 1991. Vol. 7. P. 131–149.
31. Childrenhealth.center/autism-spectrum. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://childrenhealth.center/development/disorders/autism-spectrum/>
32. Базима Н. Формування мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.13. Київ, 2014. 21 с.

33. Скобелева О.В. Диагностика коммуникативных способностей детей дошкольного возраста. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/razvitie-rechi/2012/10/27/diagnostika-kommunikativnykh-sposobnostey-deteydoshkolnogo>.

34. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.

35. Специфіка порушень інтелекту при різних психічних захворюваннях. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://vcf.vn.ua/porushennya-intelektu-specifika-porushen-intelektu-pri-riznix-psixichnix-zaxvoryuvannyaх/>

36. Як працювати з дітьми з різними інтелектуальними порушеннями. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/yak-pratsyuvaty-z-ditmy-z-intelektualnymy-porushennya-metody-ta-porady-2/>

37. Первинний і вторинний дефект розвитку. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://stud.com.ua/46673/pedagogika/pervinniy_vtorinniy_defekti_rozvitku

38. Розвиток дітей із порушенням інтелекту. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://stud.com.ua/78640/psihologiya/psihichne_rozvitok_ditey_porushenniam_intelektu.

39. Spectrumspeech autism [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.spectrumspeech.ie/autism>

40. Синьов В. Мультидисциплінарний (медикопсихолого-педагогічний) характер діагностики і корекції розвитку особистості при порушеннях процесу соціалізації. Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі : матеріали Методологічного семінару АПН України, 19 березня 2008 р. Київ, 2008. С. 527–532.

41. Синьов В., Шульженко Д. Особливості умови соціалізації дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: збірник наукових праць. Київ, 2012. № 21. С. 251–256.

42. Літвінова О. В. Щодо питання систематизації мовленнєвих порушень при аутизмі / О. В. Літвінова // Логопедія. 2013. № 3. С. 48-51.

43. Купчак О. М. Система логопедичної корекції з дітьми із розладами спектру аутизму / О. М. Купчак. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe.

44. Пасєвіна О. А. Можливості інклюзивного навчання дітей з розладами аутистичного спектру / О. А. Пасєвіна // Молодий вчений. 2013. № 2 (02). С. 99-104.

45. Логвінова І. П. Формування комунікативної потреби дітей з аутизмом у невербальній взаємодії / І. П. Логвінова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. С. 59-61.

46. Мовленнєвий розвиток аутичної дитини. [Електрон. ресурс.] Режим доступу: <http://www.ua.ua.info/osobyje-deti/autizm/article-10822-movlennjeviy-rozvitok-autichnoyi-ditini/>.

47. Speech and Communication in Autism Updated on March 26, 2022 <https://www.verywellhealth.com/speech-vs-communication-260566>

48. Тарасун В., Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом : навчальний посібник для вищих навчальних закладів / за наук. ред. В. Тарасун. Київ : Науковий світ, 2004. 103 с.

49. Інклюзивна освіта: затримка психічного розвитку. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.mkbsr.org.ua/metodychnyj-prostir/inklyuzyvna-osvita/zatrymka-psyhichnogo-rozvytku-zpr/>

50. Астапов В. М. Коррекционная педагогика с основами нейро и патопсихологии. Учебное пособие / В. М. Астапов. Москва: ПЭР СЭ, 2006. 176 с.

51. Сухоцька І.Б. Психологічні особливості комунікативної діяльності дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Габітус. Випуск 22. 2021.

52. Глухов В. П. Особенности формирования навыков связной речи у детей с комплексными нарушениями речевого и познавательного развития / В. П. Глухов // *The Way of Science*. 2014. № 6 (6). С. 91–95.

53. Лалаева Р. И. Дифференцированный подход в коррекции речевых нарушений у детей с задержкой психического развития церебральноорганического генеза / Р. И. Лалаева, В. В. Морозова, Л. М. Полякова // *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*. 2011. т. 3. № 3. С. 75–79.

54. Колупаева А. А. Развитие речемыслительной деятельности учащихся с особыми потребностями в условиях интегрированного обучения / А. А. Колупаева // *Психолого-педагогические проблемы развития речемыслительной деятельности детей с особенностями психофизического развития*. Минск: Национальный институт образования. 2004. С. 99–101.

55. О.В. Ласточкина Пізнавальні завдання у навчанні дошкільників з порушеннями мовлення//Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науково-методичний журнал. Випуск № 6 (24). Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, 2012. С. 450–456.

56. Омельченко І. М. Принципи реалізації програми «Розвиток мовлення» з молодшими школярами із затримкою психічного розвитку / І. М. Омельченко // *Джерело педагогічних інновацій. Інклюзивна освіта: досвід, ресурси, проблеми*. Науково-методичний журнал. Випуск № 1 (17). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2017. – С. 18–23.

57. Matterlart A., Matterlart M. *Theories of Communication: A Short Introduction* / A. Matterlart, M. Matterlart. UK: Sage, 1998. 192 p.

58. Бацевич Ф.С. *Основи комунікативної лінгвістики: Підручник*. Київ. 2004.

59. Радевич-Винницький Я.К. *Етикет і культура спілкування*. Львів: СПО-ЛОМ, 2001. 220 с.

60. *Невербальна комунікація*. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://stud.com.ua/106977/psihologiya/neverbalna_komunikatsiya

61. Оновні канали невербальної комунікації. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://stud.com.ua/27293/psihologiya/osnovni_kanali_neverbalnoyi_komunikatsiyi

62. Логвінова І. П. Особливості формування невербальних засобів комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку з розладами спектра аутизму. Київ, 2013.

63. Applied behavior analysis. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.kennedykrieger.org/patient-care/centers-and-programs/neurobehavioral-unit-nbu/applied-behavior-analysis>.

64. The Verbal Behavior Approach. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.autismspeaks.org/verbal-behavior-therapy>.

65. Pivotal Response Treatment. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://www.autismprthelp.com/research-literature.php>.

66. Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://teacch.com>.

67. DIRFloortime. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.icdl.com>.

68. Son-Rise. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://autismtreatmentcenter.org>.

69. Daily_life_therapy. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://www.bostonhigashi.org/about_us/daily_life_therapy_.

70. Емоційно-смысловий підхід. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://alldef.ru/ru/articles/almanah-26/emocionalno-smyslovoj-podhod-k-korrekcii-rasstrojstv-autisticheskogo-spektra>.

71. Relationship Development Intervention. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: Електронний ресурс: <https://www.rdiconnect.com/about-rdi/>.

72. Ayres Sensory Integration. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6680650><https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6680650>.

73. Tomatis. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.tomatis.com>.

74. SCERTS. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://www.scerts.com/>.

75. The Miller Method. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://www.millermethod.org>.

76. Early childhood intervention. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.sciencedaily.com/releases/2012/10/121026125021.htm>.

77. В.В. Тарасун Соціально-емоційний розвиток дитини з аутизмом (до комплексної програми розвитку і навчання дитини з аутизмом) К-ПНУ імені Івана Огієнка, факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології.

78. Програма навчання, виховання та корекційного розвитку дітей із спектром аутичних порушень Шульженко Д. І. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: http://www.autismspectrum.org.ua/index.php/relations_therapy_uk.html.

79. Освіта дітей з аутизмом: від міфу до реальності: навчально-наочний посіб./Укладач Тетяна Скрипник Київ: «Гнозис», 2014.-с.26 (Стор.12-13)

80. Корекційні методики аутизму. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://cwf.com.ua/korekcijni-metodiki-autizmu/>

81. Етапи мовленнєвого розвитку дитини . [Електрон. ресурс]. Режим доступу: http://osvita-mvk.if.ua/content&content_id=1237

82. Основні етапи розвитку мовлення в дітей . [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://childdevelop.com.ua/articles/develop/4029/>

83. Моніторинг розвитку дитини.– [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: Електронний ресурс: <https://inno-health.com/my-likuemo/monitorynh-rozvytku-dytynu/>

84. Розвиток дитини по місяцях. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://adonis.com.ua/uk/blog-uk/kak-razvivaetsja-rebenok-po-mesjacam>

85. Розвиток комунікації у дітей з аутизмом: методичні рекомендації / укл. Т. О. Куценко. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/7021/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4._%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

86. Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В.А. Лабунская. Ростов-на-Дону: «Феникс», 1988. 246 с.

87. Гаврилова Н.С., Константи́нів О.В., Гаврилов О.В. - Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап). [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://aqce.com.ua/vipusk-n17-2021/gavrilova-ns-konstantiniv-ov-gavrilov-ov-diagnostika-rivnja-rozvitku-navichki-spilkuvannja-u-ditej-z-rozladami-spektru-autizmu.html>

88. Нова українська школа [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NEW-SCHOOL.pdf>

89. Соціально-педагогічні умови співпраці навчального закладу з батьками як фактор підвищення якості освіти / укладач: Замулко О.І., завідувач лабораторії розвитку освіти та педагогічних інновацій КНЗ «ЧОПОПП ЧОР». Черкаси, 2016. 258 с.

90. Снісаренко О. І. Психологічні та педагогічні особливості інтегрованих учнів із затримкою психічного розвитку / Науковий часопис. Корекційна педагогіка. Стор. 149-154.

91. Підлужна Т. О. Стратегії корекції мовленнєвих порушень у дітей з раннім дитячим аутизмом /Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації: матеріали І Всеукраїнської студентської науковопрактичної конференції (14 лютого 2017 року, м. Суми). Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. Стор. 23-26.

92. Комплексна програма розвитку дітей дошкільного віку з аутизмом «Розквіт» / Наук. кер. та заг. ред. Т. В. Скрипник, 2016 р. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/16550/>

93. М.К.Шеремет, Н.В.Базима Корекційно-розвивальна робота з розвитку комунікативної функції мовлення у дітей з аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку /К-ПНУ імені Івана Огієнка, факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології. 2015 р.

94. Дудьєв, В.П. Системний підхід у розвитку комунікативного потенціалу дошкільників із загальним недорозвиненням мови / В.П. Дудьєв // Логопедія. 2006. № 2. С. 22-26.

95. Five Ways to Communicate with Individuals who are on the Autism Spectrum. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://www.timetimer.com/blogs/news/five-ways-to-communicate-with-individuals-on-the-autism-spectrum>

96. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). Вид. 3-є, перер. та доп. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 312 с.

97. Саприкіна О. В. Розвиток мовлення дітей раннього віку: комплект матеріалів для занять з дітьми раннього віку / О. В. Саприкіна- К.: ТОВ «Ранок», 2009.

98. Тарасун В.В. Фактори інтенсифікації аутологічної допомоги дітям дошкільного віку /до наукового вісника Миколаївського НУ ім. О.Сухомлинського: зб. наукових праць. – вип.1. 42 (94).М., 2013.

99. Діти з раннім дитячим аутизмом (неконтактні діти) . [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://studwood.net/2422048/pedagogika/diti_rannim_dityachim_autizmom_nekontaktni_diti

100. Катерина Островська, Марта Химко, Юлія Кудрявцева Особливості абілітації дітей з аутизмом та їх родин . Львів, «Тріада плюс». 2007. 44 с.